

## PETROVICS ISTVÁN

### Az „igaz hit” pislákoló fénye: a Temesvárott élő raguzai kereskedők levele XIII. Gergely pápához

1552 júliusának végén, több mint egy hónapig tartó hősieles ellenállás után, Ahmed pasa csapatai elfoglalták Temesvár várát és városát. A védelmet irányító Losonczy István temesi ispán a városi polgároknak a vár, illetve város feladására irányuló kérését ugyan július 25-én még visszautasította, ám a spanyol katonaság másnap kirobbant nyílt lázadásával szemben már tehetetlennek bizonyult. Így kénytelen volt beleegyezni abba, hogy egy magyar és egy spanyol tisztből álló küldöttség tárgyalásokat folytasson Ahmed pasával a vár feladásáról és a szabad elvonulás feltételeiről. A pasa hozzájárult ahhoz, hogy a védők kibontott zászlókkal, fegyvereiket és poggyászukat magukkal véve elhagyják a várat, sőt még azt is megígérte, hogy a várost megkíméli a kirablástól. Ahmed egészen odáig ment az alkudozásban, hogy kilátásba helyezte: azok a polgárok, akik nem kívánnak elköltözni Temesvárról, békében ott maradhatnak, és sem szabadságukban, sem pedig vagyonukban nem fognak kárt szenvedni. Az elvonulás napját a holmijuk összecsomagolásával foglalatokódó városlakók nyomására Losonczy István kénytelen volt a következő napra, azaz július 27-ére halasztani, bár sejtette, hogy ezért a késlekedésért még nagy árat fognak fizetni. A török esküje valóban porhintésnek bizonyult, tudniillik a pasa, adott szavát megszegve, katonáival rátámadt a polgárok egy részével a városból elvonuló őrségre, és kapitányával együtt felkoncolta azt (Czimer 1893, Szántó 1971).

A hosszú ostromnak, valamint a vár feladását követően kirobbant összecsapásnak jócskán lehettek polgári áldozatai is, de a városlakók zöme mégiscsak túlélte ezt a nehéz időszakot, és nem is költözött el Temesvárról. Istvánffy Miklós, a jeles krónikáíró a következőket jegyezte fel ezzel kapcsolatban: „A városi nép és a polgárok visszatértek a városba és mindnyájan házaikba mentek. Azt mondták nekik, hogy saját törvényeik szerint éljenek” (Istvánffy 1962: 249). Temesvár keresztény lakói tehát 1552-ben – önszántukból vagy kényszerűsügből – helyben maradtak, és megpróbáltak alkalmazkodni az új körülményekhez. Ez a keresztény népesség zömmel katolikus és protestáns magyarokból, ortodox szerbekből, valamint katolikus raguzaiakból állott. Temesvár török kézre kerülésével a keresztények fokozatosan kiszorultak a várból és a tulajdonképpeni városból, de az ezeken kívül eső városrészek, az ún. Nagy- és Kis-Palánk továbbra is az ő lakóhelyük maradt. A temesvári keresztény – elsősorban magyar – lakosság azonban 1552 után folyamatosan és egyre gyorsuló ütemben fogyott, míg a másik oldalon a muszlim népcesség gyarapodása töretlenül bizonyult. E rendkívül jelentős demográfiai, vallási és etnikai változásokról hű képet nyújt az a három tahrir defter, amely a város eleste utáni harminc

évben keletkezett. Az első 1554-ben, a középső 1566–69-ben, míg az utolsó 1579–80-ban készült. Ezekből a forrásokból – egyebek között – az derül ki, hogy Temesvárott a keresztény családok száma három évtized alatt az 1/3-ára csökkent. Amíg ugyanis 1554-ben 658 keresztény családról találhatunk adatokat a defterben, addig az 1579–80. évi összeírásban már csak 208 keresztény családfő szerepel (Engel 1996, Hóvári 1992).

Temesvár keresztény lakói között külön említést érdemelnek a raguzai származású kereskedők. Az Adria-parti város polgáraitól feltétlen tudnunk kell, hogy igen széleskörű kiváltságokkal és kiterjedt kereskedelmi hálózattal rendelkeztek az Oszmán Birodalom területén. Egyébként már a 15. század első felében az ő kezükben volt a közvetítő kereskedelem lebonyolítása a Balkán, Itália, valamint Nyugat-Európa között (Mályusz 1980: 536–538). Nem bocsátkozván az előzmények taglalásába, itt most csak arra utalunk, hogy Raguzai ún. második kereskedelmi birodalmának kiépítésére a 15. század második felétől került sor, amit hamarosan jelentős magyarországi expanzió követett. Ezt nagymértékben megkönnyítette Belgrád (1521), Buda (1541), Pécs (1543) és Temesvár (1552) török kézre kerülése. A raguzaiak, privilegizált helyzetükből és meggyőződéses vallásosságukból fakadóan, igen fontos szerepet játszottak a török fennhatóság alá került balkáni és magyarországi területeken a katolikus egyházi élet kereteinek megőrzésében, illetve létrehozásában is (Molnár 2000: 375–381). Ezt bizonyítja, példának okáért, az alábbi levél is, amelyet a Temesvárott élő raguzai kereskedők küldtek 1582-ben XIII. Gergely pápának. Raguzaiakkal már a 16. század derekát megelőző időszakban is találkozunk a Bega-parti városban. Jelenlegi ismereteink szerint az első rájuk vonatkozó információ egy 1413-ban keletkezett oklevélben található (Petrovics 1999: 533). A Temesvárott élő raguzaiak létszáma az idők során, természetesen, változott, de tevékenységük a kereskedők létszámától függetlenül mindig is jelentős volt. A 16. század második felében itt található raguzai kolónia nagyságáról a fentebb hivatkozott, 1582. február 6-án kelt levél tájékoztat, amely név szerint is felsorolja a Bega-parti városban letelepedett kereskedőket.

A szóban forgó kútő nem ismeretlen a hazai és a nemzetközi kutatás számára. Közzétételére 1892-ben került sor Eusebius Ferenczén jóvoltából (Ferenczén 1892: 320–321). Ám a Ferenczén által összeállított, röviden csak *Acta Bosnae* címmel emlegetett okmánytárhoz, amely a raguzai kereskedők fentebb hivatkozott levelét tartalmazza, ma már cseppet sem könnyű hozzáférni. Ráadásul a vizsgált levélnek, amely horvát nyelven és cirill betűkkel íródott, máig nem készült magyar fordítása. Az elmondottakból adódóan úgy véljük, nem lenne haszon nélküli ennek a fontos forrásnak az újbóli publikálása, valamint magyar nyelven történő közzététele. Erre vállalkozunk az alábbiakban, megjegyezve, hogy a szóban forgó levél fordításához nyújtott segítségért Kacziba Ágnesnek tartozunk köszönettel.

\*\*\*

MCCXIX. 1582, 6 Februarii, Temesvarini.

*Mercatores Ragusei, habitantes in civitate Temešvariensi, summas agunt gratias sanctissimo patri Gregorio PP. XIII. pro visitatore ipsis misso et gratiis spiritualibus; significant mortem ipsius visitoris fr. Bonifacii u Ragusio, describunt desolatam ecclesiam statum in partibus Hungariae meridionalibus, et orant, velit sua sanctitas scholam Temesvarini erigere, in qua possent iuvenes instrui et ad sacros ordines promoveri.*

Иезъсь и Мариа, на 6 Фреварѣ, 8 Темишварѣ 1582. Свети ѿче. по ѡмиленѣ поклѡнениѣ и по девѡтѣ целиваниѣ пога светиехъ поклѡнѣ и мирѣ 8 господиѣ нашемѣ иезъсѣ ѡд свисхъ насѣ висерниехъ и поднижениехъ твоие светигне тарговаца, кои прибивамо 8 градѣ Темишварѣ. а по тѡм тѡга давамѡ на знание светигни вашои, како ѡве дни минѣте дође к нами почтовани 8 Исѣкарстѣ гѡспѡдинѣ Бонифацио бискѣпѣ стѡгнски 8 име светога престолиа, а ѡд ване светигне посланѣ, кои гѡспѡдарѣ веѡма ѡб(в)есели не само насѣ, ма васѣ колпкѣ пѣкѣ карстиански, и не самѡ 8 ѡвѡме мисстѣ, ма по свисхѣ мисстисхѣ ѡд ѡве земѣле, бѣдѣни дониѡ ѡбилне милости и дарове дѣховне ѡд твоие светигне. и тѡлико ѡб(в)есели и разгѡвори мнѡги пѣкѣ дѣховнисмѣ начинѡмѣ на таки начинѣ, да мѡгахѣ пиевати с истиномѣ заисднѡ спѣкомѣ жидѡвскиемѣ: „Доминѣс виситавитѣ плебемѣ сѣамѣ”, и с Изииѡмѣ прѡрѡкомѣ: „попѣлѣсь, кви амбѣлабать ин тенебрисѣ, видитѣ лѣцесмѣ сибѣ мисамѣ а сѣа бсатитѣдине”. ма ѡиме, зацо веселие наше и свега пѣка ис се ѡбрѣтило 8 сѣзе и 8 пишачѣ велики, бѣдѣни речени гѡспѡдинѣ бискѣпѣ и виситатѣри ване светигне приминѣо и (из) живѡта брѣснитога пошпаѡ на висчни, а насѣ ѡстави сирѡте безѣ разгѡвѡра, кои ѣфахѡмѡ ѡд ване светигне по гисгѡвѣ гѡспѡцтѡвѣ на пѣно примити, навлацитѡ исре бисне ѡбрѣкаѡ пѣкѣ и ѡвчицамѣ ваше светигне, да имѣ имате прѡвидѣсти пастире дѣховне, навлачитѡ да 8 свои ѡвои земѣли, почамши ѡд Дѣнава до Ердеѣла, ненаходи се веђе неголи исданѣ ѡтацѣ фра Доминикѣ Биѣрѣсвиѣ, дѣбровчанинѣ реда светога Доминика ѡтацѣ, врисдан тѡлико 8 живѡтѣ колико 8 разѣмѣ, кои неспрѣстѣе толико 8 предикахѣ колико 8 диспѣтахѣ прѡгѡнити неприатеѣле свете висре; и ѡд два гѡдинѣта ѡвамѡ ис се ѡбрѣтилѡ светѡи матери цркви еретичке дисц(с)еѣиѣ мѣшкѡ и женскѡ дванаисѣ, кои исдан днѡ карстисмо 8 свеце бѡжиѣгне, ѡстале како када дохѡѣиахѣ. Иѣчера, кои би дан пѣти ѡвога миссеца, примисмѡ иеднога еретика калвинистѣ, по именѣ Гаспарѣ, и пѣблико прид врати ѡд царкѡе ис се ѡ(л)рска свисхѣ срѡра, кои исѣть даржаѡ по брисме минутѡ, 8 рухахѣ почтованѡга гѡспѡдина бискѣпа босанскога

Ангѣна Матковѣна, и од гисга исъ (sic) биѡ одриешень од проклетѣна. такѡђеръ и од сарбађла од лапи исъ дошле три жене и еданъ чѡвѣкъ.

Сада има знати ваша светигна, какѡ бѣдући видиѡ речени господѣнь бискѣп потрѣбѣ дѣховнѣ од вапѣсѣ оваца, кѡиѣ тарпе ради висре, неимаѣ пастира дѣховнѣсѣ, бѣше ѡ(д)лѣчно с помоћѣ и с милѡстиѣ ваше светигне ѣчинити и заварчи иеднѣ скѣлѣ од исколикѡ дѣѣнице, с кѡи би пакѣ били редѡвници и пастири дѣховни од ѡваца исѣсевиѣсѣ и ваше светигне, кѡиа стваръ акѡ бѣде ѣчигнена с помѡћѣ господѣна бога, дѡмалѡ времена (sic) неби се знало ѡвѣзѣсѣ еретѣка неприѣтелства бѡжѣсѣ и свете цркве. а вапѡи светигни праведни платац хѡѣ дати висчнѣ платѣ на небѣ. и сада речени ѡтацъ нашъ предѣкалацъ ѣчи исколикѡ дисце; али ниеданъ немѡже скѣле свршити ради ѣбѡшца велика; ма какѡ доћѣ на лета да мѡгѣ крѣхъ дѡбѣвати, такѡ скѣлѣ и(з)пѣсте, тер идѣ гди мѡгѣ хранѣ дѡбѣвати. ѡво иссмѡ ктѣли ѡчитѡвати вапѡи светигни, какѡ ѡнѡмѣ, кѡи има имати помѣгнѣ од свиѣсѣ дѣша карсиѣнѣсѣ. А господѣнь бискѣпъ бѡсанѣки, господѣнь Ангѣнѣ Матковѣнѣ, хѡѣ и бѡѣле казати потрѣбе пѣка вапѣга, кѡга молимѡ да на име наше бѣде целѣвати свете нѡге. и с ѡвѣзѣсѣ ѡстаѣсмѡ молѣћи бога за ѣзвишѣние и напредѣкъ вапѣ светигне, од кѡѣе жѣдимѡ благѡсѡв бѡжи.

A di detto jo Natali di Saracca, nobil d' rag<sup>a</sup> (ragusa) afermo quanto d(i) sopra. Иа Матѡ. А di detto jo Crisostomo di Joannis afermo come di sopra manum (sic) propria. Иа Тѡма Матѣсѣвѣнѣ целѣвам свете нѡге и питам какѡ од згара. Иа Андѣриа Цѣкалић целѣвам нѡге и пита(м) кѡликѡ згара. Иа Гѣђра Нѣкѡлић. Иа Раѡсѡв Матковѣнѣ целѣвам свете нѡге и питам кѡликѡ од изгара. Иа Виѣнѣцѡ Мѣхаѣлѡвѣнѣ целѣвам... А di detto jo fiorio di Bernardo Jellich afermo quanto di sopra. А di detto jo Marino di Nicolo basciando gli sacri piedi domando quanto di sopra. А di detto io Stefano di Jacobo basciando li sacri piedi domando quanto di sopra. Иа Ђѣро Нѣкѡлић целѣвам свете нѡге и питам кѡликѡ од изгоре. Иа Илиѣ Влахѣшић целѣвам нѡге свете и пита(м) кѡликѡ од изгѡра. Иа Иѣковѣ Павлѡвѣнѣ... Иа Стѣпан Мѣрѣнѡвѣнѣ... Иа Стѣпан Пѣскѡсѣвѣнѣ... Иа Паѡаѡ Ђѣрђѣвѣнѣ... Io Giorgi di Dimitri bascando... Иа Ђѣра Матѣсѣвѣнѣ... Иа Мѣрѣтинѣ Нѣкѡлић... Иа речени, иа Мѣринѣ Иванѡвѣнѣ дѣбровчѣнинѣ аѣрмаѡамъ гѡрне писмѡ целѣванѣћи свете нѡге и пита(м) кѡликѡ од згара.

(In dorso): Прѣсѡветѡмѣ господѣнѣ господѣнѣ нашѣмѣ ѡцѣ и пастирѣ свете царкве папи Грѣђрѣ XIII.

(In dorso): „Adest versio latina interprete d. Simone canonico Jadrensi.”

Tabular. vatican. secret. armar. VII. capsa VII, nr. 4.

Jézus és Mária, 1582. február 6-án Temesvárott. Szentatyánk, kegyeletteljes hódolattal, szent lábadat csókkal illetve, hódolat és békesség a mi Urunkban, Jézus [Krisztusban] mindannyiunktól, a Temesvár városában élő kereskedőktől, akik valamennyien Szentséged hívei és alattvalói vagyunk. Szentséged tudomására hozzuk, hogy az elmúlt napokban eljött hozzánk a Szentszék nevében a Jézus [Krisztusban] tisztelendő Bonifác úr, Stagno városának püspöke, akit Szentséged küldött, s aki igen nagyon megörvendeztetett minket, s nemcsak bennünket, hanem valamennyi itteni keresztényt, akik ebben a városban, valamint annak környékén körös-körül élnek, mivel Szentséged nevében gazdagon megajándékozott bennünket kegyelemmel és lelki ajándékokkal. És a mondott Bonifác úr lelket emelő beszédével olyannyira megörvendeztette és megvigasztalta az itteni emberek sokaságát, hogy azok valóban együtt énekelhették a zsidó néppel: „Dominus visitavit plebem suam”, és Izaiás prófétával: „populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem sibi misam a sua beatitudine”. De jaj, örömről és az egész nép öröme könnyé és zokogássá változott, az említett püspök úr, Szentséged vizitátora ugyanis elhunyt és e terhes világból az örök életbe távozott, itt hagyván bennünket árván, pedig oly nagyon reménykedtünk, hogy a püspök úr révén részcsülhetünk a Szentséged által küldött mérhetetlen vigaszból, különösen, hogy Bonifác úr megígérte a népnek és Szentséged báránykájának, hogy Szentséged lelkipásztorokat fog küldeni hozzájuk, hiszen a Dunától Erdélyig az egész országban csupán egyetlenegy papunk van, a Szent Domonkos rendjéhez tartozó, Dubrovnik városából való Dominik Đurđević barát, aki mind jámbor élete, mind pedig bölcsessége miatt igen nagy tiszteletnek örvend, s aki nemcsak szentbeszédeiben, hanem az általa folytatott hitvitákban is szakadatlanul üldözi az igaz hit ellenségeit. Az elmúlt két esztendő alatt tizenkét eretnek gyermek tért meg az anyaszentegyházhoz, fiúk és lányok vegyesen, akiknek egy részét a karácsonyi ünnepek idején kereszteltük meg, a többiket pedig akkor, amikor jöttek. Tegnap, e hónap ötödik napján egy Gáspár nevű kálvinista eretneket fogadtunk, aki a templom kapuja előtt tagadta meg nyilvánosan eddigi tévelygéseit a Krisztusban tisztelendő boszniai püspök, Antun Matković jelenlétében, és az ő keze által nyert feloldozást az átok alól, és ezenfelül, hasonló módon, az elmúlt év óta a szerbek közül is jött hozzánk három asszony meg egy férfi.

Tudja meg Szentséged továbbá, hogy amint az említett püspök úr rádöbben Szentséged hitükért szenvedő és papokat nélkülöző bárányainak lelki szükségletére, arra az elhatározásra jutott, hogy Szentséged segítségével és kegyelméből majd egy iskolát indít néhány gyermekkel, akik azután Jézus bárányainak és Szentségednek szerzetesei és lelkipásztorai lesznek, és ha ez a dolog az Úristen segítségével megvalósulna, akkor rövid időn belül semmivé foszlanának a Mindenható és az anyaszentegyház ellen harcoló eretneknek, és Szentségednek az, aki mindenért igazságosan megfizet, örök jutalmat adna az égben. Az említett prédikátor testvér most is tanít néhány gyermeket, a nagy nyomorúság miatt azonban közülük senki sem képes be-

fejezni a tanulmányait; amint ugyanis olyan korba kerülnek, hogy kenyeret tudnak keresni, otthagyják az iskolát, és megélhetés után néznek. Szentatyánk, ezeket szeretnénk volna tudomásodra hozni, mivel Szentséged olyan személy, akinek kötelessége gondoskodni minden keresztény lélekről, Antun Matković úr, a boszniai püspök pedig majd még jobban megvilágítja, hogy a népnek mire van szüksége, és kérjük őt, hogy a nevünkben csókkal illesse Szentséged lábát, és nem szününk meg imádkozni Szentséged felmagasztosulásáért és sikeréért, és Szentségedtől szomjazzuk Isten áldását.

Én, Natali di Saracca raguzai nemes, ugyanazon a napon megerősítem a fentieket. Én, Mateo. Én, Crisostomo di Joannis ugyanazon a napon saját kezüleg megerősítem a fentieket. Én, Toma Matijević csókkal illetem szent lábad és kérem, mint fentebb. Én, Andrija Cakalić csókkal illetem a lábad és kérem, mint fentebb. Én, Gigura Nikolić. Én, Raosav Matković csókkal illetem szent lábad és kérem, mint fentebb. Én, Vicenco Mihailović csókkal illetem... Én, Bernardo Jellich fia ugyanazon a napon megerősítem a fentieket. Én, Marino di Nicolo csókkal illetem szent lábad és megerősítem a fentieket. Én, Stefano di Jacobo ugyanazon a napon csókkal illetem szent lábad és kérem, mint fentebb. Én, Đuro Nikolić ugyanazon a napon csókkal illetem szent lábad és kérem, mint fentebb. Én, Ilija Vlahušić csókkal illetem szent lábad és kérem, mint fentebb. Én, Jakov Pavlović... Én, Stijepan Martinić... Én, Stijepan Paskojević... Én, Pavao Đurpević.. Én, Giorgi di Dimitri csókkal illetem. Én, Đura Matijević... Én, Martin Nikolić... Én, a dubrovniki Marin Ivanović megerősítem ezt a levelet, és szent lábad csókkal illetem kérem, mint fentebb.

(In dorso): Szentséges Urunknak, Szentatyánknak és az anyaszentegyház pásztorának, XIII. Gergely pápának.

(In dorso): „Adest versio latina interprete d. Simone canonico Jadrensi.”

Tabular. vatican. secret. armar. VII. capsa VII, nr. 4.

\*\*\*

Nem bocsátkozván a vizsgált kútfő részletes elemzésébe, ehelyütt csupán a következőket kívánjuk megjegyezni. A fenti iratban szereplő Bonifác stagnói püspök nem más, mint a török hódoltság korának első pápai vizitátora, akit az utóbbi időben leginkább Raguzai Bonifác néven említ a szakirodalom. A mai Dubrovnik melletti Lopud szigetén született Bonifác igen kiváló egyházi férfit volt. Zsenge ifjúként csatlakozott az obszerváns ferencesekhez, és ennek a rendnek a jóvoltából szerzett doktori diplomát teológiából a párizsi egyetemen. 1551 és 1560 között ő volt a jeruzsálemi ferences kolostor gvárdiánja, a szentföldi provincia kusztosza és egyben apostoli biztosa, majd 1564-ben IV. Piusz pápa a Raguzai melletti Stagno (ma: Ston, Horvátország) város püspökévé nevezte ki. Ezt a teológiailag rendkívül képzett, a tridenti zsinaton is részt vett, több nyelven beszélő, igen nagy tapasztalatokkal rendelkező és komoly diplomata hírében álló főpapot 1571-ben V. Piusz pápa azzal a feladattal bízta meg, hogy keresse fel az oszmánok fennhatósága alá került Boszniát.

Bonifác ekkor ugyan még nem jutott el a magyarországi török hódoltság területére, de egy évtized múlva erre is sor került. XIII. Gergely pápa ugyanis 1580 februárjában kelt brevével az Oszmán Birodalom „északi és európai” tartományába küldte Bonifácot. A pápa két kísérőt is rendelt Bonifác mellé: Antun Matković obszerváns ferences szerzetest, boszniai püspököt, valamint Bartolomeo Sfondrato jezsuita atyát, aki egyébként egy Cremonából Raguzába telepedett olasz család leszármazottjaként az említett rend első képviselője volt az Adria-parti városban. Feladatuk a hódoltsági katolikus egyház helyzetének felmérése és az aktuális tennivalók meghatározása volt, továbbá annak megvizsgálása, hogy a tridenti zsinat rendelkezéseit kihirdették-e és megtartották-e a török által elfoglalt területen. Az újabb keletű kutatások szerint a Bosznián keresztül utazó Bonifác püspök 1581. július 17-e táján érhetett el a pécsi püspökséghez tartozó Pozsegát, majd rövid pécsi és bácsi tartózkodás után szeptember elején érkezhetett meg Temesvárra, ugyanis szeptember 18-án már innen írt levelet a pápának. Ebben Bonifác, egyebek között, arról tájékoztatta a Szentatyát, hogy Temesvárról Erdélybe készül, majd onnan, ha béke lesz és szerencsésen alakulnak a körülmények, továbbutazik Moldvába és Havasalföldre (Tóth 1997). A Temesvárott élő raguzai kereskedők 1582. február 6-án kelt fenti levele szerint azonban ez a nagyszabású terv nem valósult meg, hisz Bonifác püspök nem sokkal az említett levél kelte előtt a Bega-parti városban elhalálozott. Igen érdekes, hogy a Bonifáctól egy időre még Pozsegában elváló, majd vele a kolozsvári kitérő után Temesvárott ismét találkozó Bartolomeo Sfondrato szintén a Bega-parti városban halt meg. Ez 1583. november 10-én történt. A Bonifác halála után még bő másfél évig Temesvárott tartózkodó Sfondrato azonban többet ártott a kereszténység ügyének, mint használt. Sfondrato elméje ugyanis már Temesvárra érkezése előtt elborult, és a szüntelenül magában beszélő, a legképtelenebb dolgokat kitaláló, üldözési mániától gyötört atya ekkor már semmiképpen sem tudott eleget tenni vállalt feladatának. Egyházi előjáróinak igen komoly fejtörést okozott az, hogy miként távolítsák el őt Temesvárról. Szerencsére, mielőtt a dolgok teljesen elfajultak volna, az Úr magához szólította Sfondratót. XIII. Gergely küldöttjei közül tehát végül csak egyetlen személy, Antun Matković, a boszniai püspök tért vissza Rómába, aki valószínűleg 1582 tavaszán kerekedett fel Temesvárról és vette útját az „örök városba”. Az roppant valószínű, hogy a boszniai püspök 1582. márciusának elején még Temesvárott tartózkodott, hiszen az itteni magyarok levele, melyet március 8-án írtak a Szentatyához, három papról tett említést a Bega-parti várossal kapcsolatosan. Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha feltesszük: a Raguzába való Dominik barát, illetve Sfondrato mellett a harmadik pap csakis az említett boszniai püspök lehetett. Mind a Temesvárott élő raguzai kereskedők, mind az itteni magyarok Antun Matković püspök révén juttathatták el a levelüket Rómába a pápához. A temesvári magyarok fentebb hivatkozott, 1582. március 8-án kelt levele még további fontos információkat tartalmaz az itteni keresztény közösség életéről, ám ennek ismertetése már meghaladná a jelen tanulmány kereteit. Erre egy későbbi munkában fogunk vállalkozni.

## IRODALOM

- Czímer Károly 1893, Temesvár megvétele. 1551–1552. *Hadtörténeti Közlemények* 6, 15–71, 196–229, 308–376.
- Engel Pál 1996, *A temesvári és moldovai szandzsák törökkori települései (1554–1579)*. Szeged. (Dél-Alföldi évszázadok 8.)
- Fermendžin, Eusebius 1892, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica. 925–1752. Zagrabiae*. (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 23.)
- Hóvári János 1992, A török Temesvár. *Élet és Tudomány* 67, 744–745.
- Istvánffy Miklós 1962, *A magyarok történetéből*. Fordította: Juhász László. Budapest: Magyar Helikon. (Monumenta Hungarica VI.)
- Mályusz Elemér 1980, A négy Tallóci fivér. *Történelmi Szemle* 23, 531–576.
- Molnár Antal 2000, A belgrádi kápolna-viszály (1612–1643). Kereskedelem és katolikus egyház a hódolt Magyarországon. *Századok* 134, 373–429.
- Petrovics, István 1999, The fading glory of a former royal seat: The case of medieval Temesvár. In: Balázs Nagy – Marcell Sebők (eds.), *The man of many devices, who wandered full many ways. Festschrift in Honor of János M. Bak*. Budapest: CEU Press, 528–538.
- Szántó Imre 1971, A Temesvidék és a Maros-völgy várainak török uralom alá jutása 1552-ben. *Századok* 105, 16–54.
- Tóth István György 1997, Raguzai Bonifác, a hódoltság első pápai vizitátora (1581–1582). *Történelmi Szemle* 39, 447–472.